

УДК 94(477) : 35207 «1899/1911»

В.М. КОРОБКА

ЗАХОДИ ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ МАРІУПОЛЯ ІЗ ВЛАШТУВАННЯ МІСЬКОГО ВОДОПРОВОДУ**Коробка Вадим Миколайович** – доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук

У статті розглянуто діяльність громадського управління Маріуполя на початку ХХ ст. із улаштування міського водопроводу. Висвітлюється питання організаційного, фінансового і кадрового забезпечення його будівництва та початку функціонування.

Ключові слова: маріупольське міське самоврядування, початок ХХ ст., будівництво водопроводу, водонапірна вежа, інженер В. Нільсен.

В статье рассмотрена деятельность общественного управления Мариуполя в начале ХХ в. по обеспечению устройства городского водопровода. Освещаются вопросы организационного, финансового и кадрового обеспечения его строительства и начала функционирования.

Ключевые слова: мариупольское городское самоуправление, начало ХХ в., строительство водопровода, водонапорная башня, инженер В. Нильсен.

The article is concerned with the activities of Mariupol local government carried out in the early 20th century for the purpose of building the citywide water pipeline. The author highlights the organizational and the financial issues of the project. He also dwells upon such issues as labor force, the commencement of the project and the launch of the pipeline.

Key words: Mariupol local government, the early 20th century, construction of the water pipeline, water pump tower, Engineer V. Nielsen.

© В.М. Коробка, 2013

Постановка проблеми. Імператив всебічної модернізації України в сучасних умовах ставить завдання розвитку засад самоврядування та його влаштування на рівні цивілізованих зразків. Процес подолання неприхованого відриву інститутів управління місцевими справами від вирішення конкретних проблем територіальних громад має спиратися з-поміж іншого й на вітчизняний муніципальний досвід. Особливе значення мають позитивні приклади із розвитку міського господарства на тлі урбанізації кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Актуальність статті посилюється тим, що водопровідна вежа – один з елементів маріупольського водопроводу, збудованого на початку ХХ ст., – збереглася до наших днів, отримала статус пам'ятки архітектури та стала неофіційним символом міста Маріуполя. Зрештою, тема розглядається в річці авангардного тренду сучасної гуманітаристики – «повороту до матеріального» або «повороту до речей».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Труднощі, пов'язані із водопостачанням міських жителів, а також будівництво водопроводу в Маріуполі розглядалось у статтях Р. Божко [1; 2]. Початкова історія розвитку водопровідного господарства міста знайшла відображення у науково-популярному викладі – «Мариуполь и его окрестности: взгляд из ХХІ века» (Маріуполь, 2006).

Мета дослідження. Дослідження заходів громадського управління Маріуполя із влаштування міського водопроводу.

Виклад основного матеріалу дослідження. До 1911 р. водопостачання маріупольців здійснювалося з природного джерела на вул. Малофонтан-

ній – «Великого фонтану», над яким було зведено кам'яну водорозбірну споруду, що мала три вмістилища для питної води, прання та водопою худоби [11, с. 87]. Варте уваги те, що забір води був безкоштовний. Обкладанню на користь міста підлягали тільки тачки, на яких здійснювалась доставка споживачам ємностей з водою (5 руб. на рік з одиниці). У 1908 р. саме таких візків в Маріуполі нарахувалось майже 220 [26, с. 72 – 73]. До речі, з цього випливає, що певна група міських жителів займалася водовозним промислом. Проте такий примітивний спосіб водопостачання не міг безкоштовно задовольняти всіх городян й міське самоврядування.

Наприкінці ХІХ ст. Маріупольська міська дума формулює кілька програм своєї діяльності на більш чи менш віддалену перспективу. Одна з них – будівництво міського водопроводу. Вирішення цього завдання стало можливим й завдяки, поміж іншого, приїзду 1900 р. на постійне місце проживання до Маріуполя 29-річного цивільного інженера Віктора Олександровича Нільсена, зросійщеного німця, лютеранина, сина лютеранського пастора [25, арк. 98 зв. – 99]. Переїзд Віктора Олександровича в наше місто не був випадковою подією. Очевидно, архітектор отримав від маріупольського громадського управління пропозицію зайняти вакантне місце міського архітектора. Таку посаду у складі міського самоврядування було дозволено засновувати ще Городовим положенням 1870 р. Без освіченого й досвідченого фахівця міська управа напевно б не впоралася з тим колом обов'язків, які покладалися на неї в частині міського будівництва – затвердження планів і фасадів приватних буди-

вель і видача дозволів на перебудови, а також спостереження за правильним будівництвом зазначених споруд.

У прийнятому Маріупольською думою кошторисі витрат на 1900 р. передбачалося типове річне утримання – 1000 руб. – за виконання обов'язків по цій посаді в повітових містах [6, с. LXVI – LXVII]. Зазначимо, що й приватна практика не заборонялася. Крім цього, маріупольський міський голова Іван Олексійович Попов, зрозуміло, міг запропонувати В. Нільсену участь у реалізації цікавих муніципальних проектів. У першу чергу, звичайно, участь у влаштуванні міського водопроводу.

Чим же міг зацікавити міське управління молодий інженер? По-перше, за плечима у нього був унікальний в імперії вищий технічний навчальний заклад – Санкт-Петербурзький інститут цивільних інженерів [25, арк. 98 зв. – 99]. Диплом випускника цього навчального закладу служив свідченням його ґрунтовної підготовленості в галузі архітектурної та будівельної справи.

Керівництво громадським управлінням міста розраховувало, що із запрошенням на роботу в Маріуполь В.О. Нільсена розкриються більші можливості міського самоврядування у вирішенні покладених на нього завдань. Тим більше, що архітектор уже мав досвід складання проекту та кошторису до нього, а також початку успішної реалізації проекту міського водопроводу в місті Рибінську Ярославської губернії. Ретельний звіт «Отчет по устройству водопровода в г. Рыбинске» є незаперечним свідченням саме вирішальної участі Віктора Олександровича в доопрацюванні проекту та влаштуванні рибінського водопроводу [19]. Дбайливі і скупуваті, в хорошому сенсі, керівники маріупольського міського самоврядування напевно розраховували, що напрацювання Нільсена у Рибінську зможуть здешевити місцевий проект.

Проте справа влаштування водопроводу в Маріуполі і після переїзду сюди досвідченого інженера рухалася з вражаючою повільністю. Причини цього, напевно, полягали в побоюванні міського управління зробити помилку в прийнятті остаточного рішення із зазначеного питання. Так, тільки 24 травня 1906 р. міська дума ухвалила «здійснити детальну перевірку складеного В. Нільсеном проекту міського водопроводу з кошторисом, запросивши для цього фахівця-інженера і, якщо знадобиться, зробити у цьому проекті необхідні виправлення й зміни» [7, с. 122].

Утім, все ж ключовою була проблема віднайдіння джерела фінансування проекту в цілому. На тому ж засіданні в Маріупольській думі була оголошена перша оцінка вартості його здійснення – 360 тис. рублів [7, с. 122], що без малого на 65 тис. (в 1906 р. – 295610 руб. [24, с. 2]) перевищувало суму доходних надходжень міського бюджету. Очевидно, відомості про майбутні витрати з будівництва водопроводу були почерпнуті з кошторисних розрахунків В. Нільсена. Тоді ж дума прийняла рішення запозичити в одній із кредитних установ або у приватної особи необхідну суму грошей на влаштування водопроводу та електричного освітлення [7, с. 122].

Відповідно до закону вищезазначене рішення Маріупольської міської думи про позику було затверджено міністром внутрішніх справ. Про це міського голову поінформував катеринославський губернатор у лютому 1907 р. [8, с. 123]. Так було включено «зелене світло» активізації всієї роботи із влаштування міського водопроводу. Окрилена міністерською санкцією, міська дума 13 квітня 1907 р. відкритим голосуванням обрала з числа найбільш авторитетних гласних у якості дорадчого та підготовчого органу при управі спеціальну комісію з улаштування в Маріуполі електричного освітлення та водопроводу [8, с. 110].

Між тим цивільний інженер В. Нільсен, безсумнівно, вже завоював повагу найбільш заможних і суспільно активних городян, принаймні, тих, хто мав можливість й брав участь у міських виборах, знав про проект водопроводу або, цілком можливо, користувався послугами архітектора як фахівця. Так, цей у відповідності до закону дуже чисельно обмежений «міський електорат» 23 – 24 листопада 1906 р., на чергових виборах маріупольської думи на чотириріччя з 1907 р., обрав В. Нільсена міським гласним.

Щоправда, формальною підставою, що дозволяла Віктору Олександровичу відповідно до закону стати членом міської думи, була аж ніяк не повага виборців, а наявність у нього нерухомого майна в Маріуполі, оціненого в 600 руб. [25, арк. 97 – 98]. Утім, безумовно, інженер користувався і великим авторитетом. Про це свідчить хоча б той факт, що він був єдиним гласним-новоселом Маріуполя серед інших членів цього складу думи, які в переважній більшості були уродженцями міста. Можна припустити, що на маріупольців могли справити гарне враження традиційна німецька ретельність і сумлінність, притаманні особистості Нільсена. Ймовірно ці позитивні якості, а також зростання обсягів складності та якості виконання службових завдань обумовили зростання розміру утримання міського архітектора. З 1900 р. воно збільшилось на 120% до 2200 руб. на рік (2000 руб. – жалування + 200 руб. роз'їзних), що прослідковується у доступних звітних документах управи з 1906 р. [24, с. 54]. Хоча це зростання можна пояснити й загальним у цей період підвищенням платні керівникам та службовцям громадського управління, втім, утримання міського голови збільшилось лише на 20% [6, с. LXIV – LXV; 24, с. 52, 56]. Відповідно до ухвали думи від 24 травня 1906 р. про ґрунтовну перевірку й оцінку маріупольського водопровідного проекту міська управа звернулася до вельми досвідченого спеціаліста інженера Миколи Павловича Зиміна, який виконав цю роботу за 500 руб. Враховуючи деякі вказівки й зауваження М.Зиміна, за згодою з комісією з улаштування електричного освітлення та водопроводу, В. Нільсен пересклав необхідну документацію й кошторис. Одержаний в кінцевому підсумку варіант вартістю в 250 тис. руб. дума схвалила 25 квітня 1908 р. [9, с. 95, 104 – 107].

Між іншим відбувався розвиток міського господарства у напрямку початку його електрифікації. Перша міська електростанція, влаштована

1908 – 1909 рр. передбачливо біля головного джерела води, мала спеціальне приміщення, де були змонтовані безпосередньо з'єднані з електромоторами 3 насоси, необхідні для функціонування водопроводу [4, с. 175].

Дискретність джерельної бази не дає змогу встановити наявність значних надходжень від позик до мариупольської міської каси раніше 1909 та 1910 рр. Саме в ці роки внаслідок кредитів утворилися боргові зобов'язання громадського управління Маріуполя – відповідно 44871 та 293704 руб. [20, с. 48 – 49; 21]. Втім, такі солідні грошові ін'єкції до бюджету міста окреслюють його можливості розраховуватися за спорудження електростанції та влаштування електропостачання приватним абонентам, електричного освітлення окремих вулиць й розгортання широкого фронту робіт із будівництва водопроводу.

Завідування цією роботою покладалося на новообрану водопровідну комісію, до складу якої поміж інших увійшли міський голова І. Попов, член управи А. Караманов, а також інженери Г. Заам, завідувач електростанцією, та В. Нільсен, міський архітектор, автор проекту.

27 травня 1909 р. міська дума ухвалила рішення розмістити в газетах оголошення із запрошенням виконавців, які побажають взяти на себе зобов'язання із спорудження в Маріуполі водопроводу. Зрештою, фірмам, що виявили бажання взяти участь у змаганні за проведення відповідних робіт, міська управа відправила умови та кошторисні бланки для проставлення ціни, за якої вони могли б погодитись взяти на себе підряд. Ці пропозиції необхідно було надіслати на адресу Маріупольської міської управи до 17 жовтня 1909 р. [12].

Разом із цим з 15 вересня до 8 жовтня 1909 р. під керівництвом В. Нільсена шляхом відкачки вод було встановлено, що середньодобовий дебіт (потужність) «Великого фонтану» складає 193000 відер (1 відро = 12,299 л) або 2374 м³. На підставі цього показника міська управа дійшла висновку про те, що такий обсяг води достатній для населення міста «не тільки в теперішній час, але й у майбутньому» [12].

Тим часом у призначений термін надійшли заяви від 12 осіб, які висловили бажання взяти участь у змаганнях за замовлення на устрій водопроводу. 17 жовтня 1909 р. на засіданні водопровідної комісії відбулося розпечатування пропозицій. Зрештою комісія знайшла найбільш вигідними умови «Першого Ростовського Товариства виробництва будівельних і бетонних робіт» (засновник В. Терлецький), яке брало на себе зобов'язання влаштувати всі водопровідні споруди за 167218 руб., що було менше міської кошторисної ціни на 13% без урахування вартості замоцнення каналів [12].

19 жовтня в засіданні міської думи цей висновок водопровідної комісії був підтриманий в оголошеній доповіді управи, яка, на додаток до всього, отримала гарні відгуки про вищезазначену фірму. На тому ж засіданні управа ознайомила гласних із переліком додаткових робіт, неврахованих у кошторисі головного підрядника. У їх числі – вла-

штування каптажних колодязів (споруди для виводу підземних вод на поверхню), двох басейнів, будівництво водорозбірних будок, відновлення замоцнення вздовж водопровідної лінії, а також низка допоміжних виробничих операцій. Крім того, необхідно було придбати електромотори для насосів. На додаток слід було врахувати видатки на технічний нагляд за веденням робіт. Загалом, зведений кошторис становив – 230000 руб. У підсумку сесія міської думи схвалила всі ці задуми й розрахунки [12]. Таким чином, Маріуполь упритул наблизився до реалізації ідеї влаштування системи водопостачання, яка більш-менш відповідала вимогам часу.

Як видно із публікації у газеті «Мариупольская жизнь» за 6 квітня 1910 р., завідування будівництвом водопроводу було покладено на інженерів Г. Заама та В. Нільсена. Щоправда, в пізніших джерелах зустрічаємо відомості про те, що безпосереднє керівництво одноосібно здійснював В. Нільсен.

У квітні 1910 р. в оглядах новин «Мариупольской жизни» з'явилися повідомлення про нові заходи водопровідної комісії. Так, вона відрядила своїх членів А. Караманова та Г. Заама в Ростов, а також І. Попова й В. Нільсена в Миколаїв для огляду влаштування водопроводів і установки водомірів [13].

Окрім того, комісія внесла в думу пропозицію щодо ціни на воду з міського водопроводу. На засіданні 28 травня 1910 р. міська дума, виходячи з передбачуваної собівартості, запроєктувала плату за воду, яка має відпускатися з водорозбірних будок і через домові труби, по 25 коп. за 100 відер, а за водопій худоби – 1 коп. з голови. Для пиття на місці у водорозбірній будки було намічено відпускати воду безкоштовно [14]. На тому ж засіданні з метою залучення найбільшого числа абонентів дума ухвалила прийняти до 1 липня 1911 р. на рахунок міста видаток за прокладку відгалуження від вуличної магістралі до межі двору (не більше 5 сажнів) [14]. Пізніше чинність цієї пільги було подовжено до 1 жовтня 1911 р. [10, с. 151].

А між тим, у місті ще з квітня 1910 р. вулицями проходила прокладка водопровідних труб [13]. На кінець травня було прийнято вже 9,5 верст водопровідної лінії, з 22 запроєктованих до прокладки. Труби було укладено на окремих ділянках Митрополитської, Торгової, Миколаївської, Катерининської, Великої Садової, цілковито – на Георгієвській, Італійській та Малій Садовій вулицях, а також на обох боках Олександрівської площі [14].

У липні 1910 р. у місті з'явилася контора фірми «Д.Є. Штерман и К», яка надавала сантехнічні послуги домовласникам – монтажні роботи, влаштування ванних кімнат і клозетів [15]. Це була явна ознака наближення завершення влаштування ще невиданої в місті системи водопостачання. Щоправда, 7 вересня «Мариупольская жизнь» повідомляла, що підключення до мережі йде тихо і серед домовласників «не помічається сильного бажання приєднатися до водопроводу» [16].

Подальші заходи міського самоврядування в улаштуванні водопровідних справ були пов'язані

із штатом створюваного муніципального підприємства. Розв'язання цієї проблеми розтяглося щонайменше від 29 листопада 1910 р. до 24 січня 1911 р. [10, с. 31.]. Каменем спотикання у справі стало питання про посаду завідувача водопровідною мережею. В середовищі міських гласних існувало міркування про необхідність запрошення для завідування спеціального інженера, щоб він зміг забезпечити ретельний технічний нагляд за системою водопостачання міста і гарантувати її безвідмовне функціонування. Проте панівною була думка про те, що технічне керівництво водопроводом необхідно покласти на В. Нільсена – досвідченого фахівця з вищою технічною освітою та сумлінного працівника, котрий, як автор проекту і керівник його втілення, знає всі особливості місцевої мережі водопостачання. Врешті 24 січня 1911 р. дума ухвалила рішення про штат службовців міського водопроводу та більшістю голосів про призначення міського архітектора В. Нільсена завідувачем водопровідної мережі тимчасово, у вигляді експерименту, на один рік. Не останню роль у цьому призначенні відіграло й міркування про те, що за сумісництво міському архітектору можна призначити 1500 руб., в той час як спеціальному інженеру потрібно було б надати утримання до 2500 – 3000 руб. [10, с. 32 – 33.].

З 28 лютого 1911 р. почалась установка водомірів і стягнення плати за користування водою абонентами міської водопровідної мережі. А 12 березня 1911 р. воду почали відпускати за плату 7 діючих водорозбірних будок (3 ще були недобудовані). Одночасно для городян був закритий забір води з природного джерела «Великий фонтан» [18]. Становище недоступності до виходу підземних вод мало примусити водовозів й значну частину городян користуватися платною водопровідною водою. Саме 12 березня в газеті «Мариупольская жизнь» було вміщено оголошення міської управи, яким мариупольці оповіщались про те, що з 12 березня 1911 р. вода буде відпускатися із водорозбірних будок за розцінкою: 1/4 коп. з відра, за водопій худоби по 1 коп. з голови. Пиття кружками із особливих кранів було безкоштовним. Як бачимо, з початком функціонування водопроводу не змінились раніше заплановані умови відпуску води з муніципальної водопровідної мережі. Отже, 12 березня 1911 р. умовно можна визнати днем народження мариупольського міського водопроводу. Разом із водопроводом було створено важливий об'єкт у системі водопостачання – водонапірну вежу. Висота вежі, побудованої з червоної цегли, за різними джерелами, становила 33 – 35 метрів, що перетворювало її на архітектурну доміную в тогочасній навколишній забудові. Із часом ця її властивість суттєво похитнулася у зв'язку з подальшим будівництвом у дуже близькому сусідстві наскільки необхідних, настільки ж не відповідних вимогам хорошого смаку житлових п'яти- і дев'ятиповерхівок.

Світлина. Маріуполь. Водонапірна вежа

За визначенням мистецтвознавця Н. Пугачової, просторово-планувальне розташування і

взаємозв'язок складових частин вежі втілюють у собі характерні особливості споруд подібного типу: восьмигранна в горизонтальній проекції, чотири-ярусна, увінчана восьмихильним шатром з оглядовою башточкою. Сукупність ознак художнього оформлення зовнішнього вигляду вежі можна охарактеризувати такими поняттями: вона створена в формах еkleктики (напрямок в архітектурі другої половини XIX ст.), тобто поєднує елементи різних стилів, які проявляються в романських і готичних мотивах віконних прорізів і в деталях у системі прикрас фасаду.

Стіни споруди розділені на три частини (перший, другий-третій і четвертий поверхи) міжповерховими карнизами. Другий і третій поверхи візуально сприймаються як єдине ціле завдяки оздобленню кожної грані з боків плоскими декоративними колонами (пілястрами). Кожна грань четвертого поверху вежі прорізана згрупованими по два вікнами.

Художній образ споруди вдало доповнений кольоровим рішенням – облицювання стін першого ярусу, пілястрів, карнизів, обрамлення дверних і віконних прорізів виконані білою силікатною цеглою, яка виразно контрастує з червоною.

У середині четвертого ярусу вежі вміщався циліндричний залізний клепанний резервуар, розрахований на 15000 відер [4, с. 175] (184,5 м³).

Переживши втрату свого функціонального призначення, запустіння і, нарешті, реставрацію, в сучасному Маріуполі будівля колишньої водонапірної вежі перетворилась на неофіційний символ міста і міської громади.

Із виходом на заплановану потужність наприкінці 1911 – у 1912 рр. послугами мариупольського водопроводу користувались майже 30 тис. городян.

Решта, приблизно 15 тис. жителів, використовували воду з колодязів та інших джерел [4, с. 175].

Довжина міської вуличної мережі складала 21 версту 463 саж. Для порівняння: аналогічний показник у повітовому Олександрівську становив 22 версти, а губернського Катеринослава – 102 версти 204 саж. [4, с. 42, 175, 186].

У верхню водопровідну мережу, яка охоплювала центр Маріуполя, вода подавалася з водонапірної вежі. Для нижньої частини водопроводу в центральній частині міста було збудовано два залізобетонних циліндричних резервуари діаметром 15 аршин, розраховані кожен на 20000 відер. На водопровідній мережі було влаштовано 39 пожежних кранів та 10 водорозбірних будок [4, с. 175.].

Загальна остаточна вартість мережі, водонапірної вежі, басейнів, водорозбірних будок, каптажу, контори, складу, майстерень тощо становила 265 тис. руб. [4, с. 175]. Значущість розміру цього видатку усвідомлюється на тлі доходів маріупольського бюджету в 1911 р., які склали 611825 руб. [22]. Ці відомості свідчать, що на момент завершення реалізації проекту співвідношення вартості водопроводу до бюджетних доходів міста не було таким вражаючим як за першої оцінки кошторису будівництва 1906 р. Проте забезпечення його коштами здійснювалось завдяки довгостроковій позиці.

Подальша тактика розвитку муніципального підприємства полягала у розвитку абонентської мережі. Так, на 11 червня 1911 р. нараховувалось 375 приєднань домових водопроводів до міської магістралі. До 100 з них належали небагатим домовласникам [10, с. 151]. На кінець 1911 р. в місті було вже 466 приватних домових водопроводів. При цьому міська каса витратила 45 тис. руб. на влаштування водопровідних приєднань та на водоміри, які були власністю міського комунального господарства [4, с. 175].

Загалом на водопровідній мережі нараховувалось 620 водомірів, з них 580 – системи Мейнеке та 40 Бреславльського (Вроцлав) заводу. Їх перевірка та ремонт здійснювались за рахунок міста. Але при цьому абоненти сплачували орендну плату від 4 до 12 руб. на рік в залежності від діаметру приладу. Протягом 1911 – 1912 рр. інфраструктура водопровідного господарства поповнилась на фонтан, ємність-водорозбір для черпання відрами, 11 поливних кранів для поливки головної вулиці [4, с. 175].

На початку функціонування повний річний розхід води складав 19000000 відер. З них безкоштовно було відпущено – 4000000 для машин електростанції, 160000 – міській лікарні, 530000 – на поливку садів, 150000 – будівлям, які були власністю міста.

Технічний персонал водопроводу складався з 21 працівника – завідувача, діловода, його помічника, писаря, збірника грошей з водопровідних будок, 2 контролерів абонентів, монтера, водопровідника, помічника водопровідника, хлопчика-слуги та 10 сторожів. Останні відпускали воду користувачам. Через те, що насоси водопроводу знаходились в одному з приміщень міської електростанції

та їх обслуговували її майстри, начальником насосного відділення було призначено директора цього муніципального підприємства.

Утримання особового складу міського водопроводу (без працівників при насосах) на початку обходилося у 9420 руб. на рік. Крім того, у водопровідному господарстві використовувалася праця поденних робітників, на що витрачалось 150 – 200 руб. [4, с. 176].

Наявність у місті водопроводу не розв'язувала у сучасному розумінні проблему забезпечення населення водою. Як і до того актуальним був водозвозний промисел. Міська управа вимагала від водозвозів, щоб кожна бочка мала випалене тавро – «Маріупольський Міський водопровід», з означенням місткості бочки. Наповнювались вони у водорозбірних будок через дерев'яні лійки з великим отвором. Водозвози, сплачуючи у водорозбірній будці готівку за набрану воду, розвозили та продавали її споживачам, які не були абонентами водопровідної мережі. Міська дума встановила таксу і на цей продаж. За доставку води у зимовий час (з 1 жовтня до 1 квітня) не більше 20 коп. за бочку місткістю не менш 20 відер, а в літній час (з 1 квітня до 1 жовтня) не вище 16 коп. за таку ж бочку води [10, с. 83].

З самого початку функціонування водопровід зарекомендував себе як прибуткове підприємство. Так, уже за 1911 р. міська каса отримала від нього дохід – 32365 руб. У той же час його обслуговування, доглядання та ремонт коштували бюджету 21245 руб. [22]. У 1912 р. аналогічні показники становили відповідно – 42004 руб. і 28737 руб. [5, с. 20, 147], а у 1914 р. – 58191 і 35504 руб. [23].

Із досягненням запланованої потужності в 1911 р. маріупольський водопровід мав схожі показники з олександрівським (довжина мережі та кількість її користувачів). Проте собівартість води у першому набагато перевищувала аналогічний показник у другому – їх співвідношення становило 24 і 10,9 коп. за 100 відер [4, с. 176, 187]. Розмір продажної ціни води в Олександрівську, який мав варіативний характер (15 – 50 коп. за 100 відер), також відрізнявся від маріупольського.

Висновки. Отже, у щоденне життя маріупольців увійшов водопровід – визначне досягнення цивілізації. Як бачимо, міське самоврядування Маріуполя, подолавши брак коштів, забезпечило порівняно чітку організацію проектування, втілення проекту і кадровий склад нового муніципального підприємства.

Поміж іншого певними жертвами прогресу стали ті городяни, які із втратою вільного доступу вже не могли безкоштовно користуватися водою з джерела «Великий фонтан». За нових умов у них з'явився новий видаток – купівля води. Очевидно це були найменш забезпечені жителі міста. Вивчення початкової історії маріупольського водопроводу і такого важливого елемента в системі водопостачання, як водонапірна вежа має непересічне виховне значення для наших сучасників, особливо молоді. Це зразковий приклад виконання свого службового обов'язку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Божко Р. Водопроводной башне Мариуполя – 100 лет! / Р. Божко // Приазовский рабочий. – 2010. – №56. – 14 апреля.
2. Божко Р. История трех проектов / Р. Божко // Приазовский рабочий. – 2002. – № 38. – 6 апреля.
3. Водопроводы русских городов / Сост. Ф.А. Данилов. – М.: Тип. «Печатное дело» Ф.Я. Бурче, 1911. – Вып. 1. – 214 с.
4. Водопроводы русских городов / Сост. Ф.А. Данилов. – М.: Тип. «Печатное дело» Ф.Я. Бурче, 1913. – Вып. 2. – 274 с.
5. Доходы, расходы, специальные капиталы и задолженность городских поселений на 1912 год. – Петроград: Тип. Н.Я.Стойковой, 1917. – 532 с.
6. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1899 г. – Мариуполь: Тип. Д.И.Бабенко, 1900. – 247, CLXX с.
7. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1906 г. – Мариуполь: Тип. С.А.Копкина, 1907. – 295 с.
8. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1907 г. – Мариуполь: Тип. Э.И.Гольдрин, 1908. – 340 с.
9. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1908 г. – Мариуполь: Тип. Э.И.Гольдрин, 1909. – 383 с.
10. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1911 г. – Мариуполь: Тип. С.А.Копкина, 1912. – 368 с.
11. Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь: Типо-литограф. А.А. Франтова, 1892. – 461 с.
12. Мариупольская жизнь. – 1909. – № 943. – 25 октября.
13. Мариупольская жизнь. – 1910. – № 1082. – 15 апреля.
14. Мариупольская жизнь. – 1910. – № 1119. – 1 июня.
15. Мариупольская жизнь. – 1910. – № 1166. – 28 июля.
16. Мариупольская жизнь. – 1910. – № 1200. – 7 сентября.
17. Мариупольская жизнь. – 1911. – №1351. – 12 марта.
18. Мариупольская жизнь. – 1911. – № 1367. – 4 апреля.
19. Нильсен В.А. Отчет по устройству водопровода в г. Рыбинске / В.А. Нильсен. – Рыбинск: типо-лит. О.К. Фальк, 1900. – 22 с.
20. Обзор Екатеринославской губернии за 1909 год. – Екатеринослав: Типо-Лито Губ. прав., 1910. – 88, 83 с.
21. Обзор Екатеринославской губернии за 1910 год. – Екатеринослав: Типо-Лито Губ. прав., 1911. – [4], 36, [85] с.
22. Обзор Екатеринославской губернии за 1911 год. – Екатеринослав: Типо-Лито Губ. прав., 1912. – [4], 24, [85] с.
23. Обзор Екатеринославской губернии за 1914 год. – Екатеринослав: Типо-Лито Губ. прав., 1915. – 28, [85] с.
24. Отчет Мариупольской городской управы о приходе и расходе городских сумм с приложениями за 1906 г. – Мариуполь: Тип. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1907. – 139 с.
25. Російський державний історичний архів. – Ф. 1288. – Оп. 5 – 1900. – Спр. 158.
26. Смета доходов и расходов города Мариуполя на 1908 год с приложениями. – Мариуполь: Тип. С.А. Копкина, 1908. – 300 с.